

СЛАВА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ДЗЕРКАЛІ ФІЛАТЕЛІЇ

У статті представлено вшанування пам'яті про Тараса Шевченка засобами філателії (поштові марки, конверти, пам'яткові, календарні поштові штемпелі): автопортрети, портрети Поета різних художників; музеї, навчальні заклади, населені пункти, що носять ім'я Великого Поета і Художника.

Ключові слова: автопортрет, ім'я, портрет, філателія, Шевченко.

Філателія – один із плідних і активних способів пропаганди, джерел представлення світовій громадськості інформації про державу, її науку, культуру, історію, про досягнення у всіх сферах суспільного життя. У даній статті представлена інформація, яка зацікавить науковців, мільйони філателістів світу, одержувачів поштової кореспонденції, оскільки дає уявлення про портретну зовнішність Поета і про об'єкти, які названі його ім'ям в честь глибокої шани до нього. Немалі заслуги філателії у пошануванні імені нашого Тараса Шевченка як поета, художника, будителя національної свідомості. З допомогою поштових випусків можна ілюстративно представити життя поета, його творчість, високу повагу до його імені та творчості з боку суспільства. Частково нам це вдалося, інформуючи громадськість засобами філателії: про авторів перекладів творів Т. Шевченка («Україна», 1979 р. № 1 «Ukraine», 1980 р. № 3), пам'ятники Тарасові Шевченку («Філателія України», 2007, № 2; «Образотворче мистецтво», 2007, № 1; «Шевченківський краєзнавчий альманах» – К., 2006); Т. Шевченко – художник («Шевченківський краєзнавчий альманах». К., 2007, «Філателія України», 2008, № 1); Т. Шевченко в колі українських друзів і знайомих («Шевченківський краєзнавчий альманах». – К., 2008); позаукраїнські зустрічі та знайомства Т. Шевченка («Шевченківський краєзнавчий альманах». – К., 2010; «Слово Просвіти», 2011, № 9, 10, 11); історія України в творчості Т. Шевченка («Слово Просвіти», 2012, № 10) та інші.

Філателія представлена не лише поштовими марками, але й ілюстративними конвертами, поштовими листівками, а також відбитками ювілейних, пам'яткових штемпелів і навіть календарних поштових штемпелів населених пунктів, які мають відношення до відповідної особистості чи події.

Серед портретів Т. Шевченка на поштових марках, на конвертах велика питома вага репродукцій його автопортретів. Відомо близько 60-ти автопортретів поета. На поштову марку було перенесено автопортрет 1840 р., який вважається одним з перших малюнків, виконаних Т. Шевченком олійними фарбами.

1961 р. і 1964 р. На марці випуску 1964 р. зроблено надрук українською мовою «150 років з дня народження. 1964». До того ж ювілею видано конверт з цим автопортретом.

Цей портрет Т. Шевченка прикрашає присвячені йому філателістичні випуски найчастіше. Це – марковані конверти 1999 р. («50 років з часу заснування Державного музею Т.Г. Шевченка»), 2001 р. – автопортрет в художньому обрамленні з текстом «Товариство української мови. Тернопіль» і на звороті – «Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка (філія – 1867 р., відновлене – 1988 р.)». Репродукція автопортрета вкомпонована в малюнок конверта 2003 р., присвяченого Шевченківському національному заповіднику в Каневі.

Автопортрет 1840 р. – на одному з немаркованих конвертів першого дня 1979 р. до випуску серії «Образотворче мистецтво України», на немаркованому конверті Укрпошти 1998 р. Бачимо його і на сувенірній марці Аргентини до відкриття в Буенос-Айресі 5 грудня 1971 р. пам'ятника Т. Шевченкові.

Поштовий блок з цим автопортретом випущено в Парагваї 1971 р. з нагоди відкриття в столиці пам'ятника Поетові. Свого часу, 1975 р.,

¹Поштові випуски СРСР виходили до 1990 р., України або інших країн – після 1990 р.

коли я подав ілюстрації до своєї статті у «Шевченківському словнику», на кольоровій вкладці, з метою уникнення «компрометуючого» жовто-блакитного поєднання, жовтий колір спочатку поміняли на червоний. Остаточного ж репродукцію цього блоку вилучили.

Автопортрет Т. Шевченка 1840 р. прикрасив численні пам'яткові марки і конверти переважно 1961 і 1964 рр., випущені організаціями української діаспори США («Братство УДУНА», Український хор «Сурма», Товариство українських філателістів, Український музей, Український пласт і ін.), Канади. Ці випуски супроводжуються рядками поезій, назвами подій, яким вони приурочені, в т.ч. «Відкриття Шевченківського року», відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні 27 червня 1964 р. тощо.

Деякі марки і конверти української діаспори прикрашає портрет Т. Шевченка художника І. Кейвана, основою якого послужив автопортрет Кобзаря 1840 р.

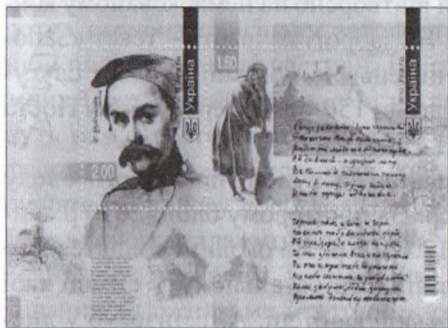
Блок з 4-х марок різних кольорів з автопортретом Т. Шевченка 1840 р. випустила Бібліотека і Музей ім. Тараса Шевченка в Лондоні: «З нагоди 150-річчя з дня народження Пророка Української національної революції».

Шевченківський автопортрет 1840 р. – у візерунках численних пам'яткових поштових штемпелів переважно 1961 і 1964 рр. (Чикаго, Джерсі-сіті, Вашингтон, Бостон, Торонто, Вінніпег). Бачимо його і у візерунку штемпеля до філателістичної виставки в Чикаго 6 жовтня 1989 р.

Із пам'яткових штемпелів України автопортрет 1840 р. прикрасив тільки штемпель

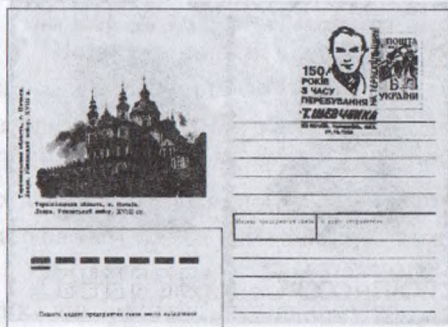

м. Турка у зв'язку з відкриттям пам'ятника Т. Шевченкові 22 серпня 1993 р.

У 2007 р. Укрпошта започаткувала щорічний випуск шевченківських марок назустріч 200-річчю від дня народження Поета, яке відзначатимуть у 2014 р. Домінуючим у композиції поштового блоку 2007 р. є автопортрет Т. Шевченка (папір, туш, перо), створений у листопаді 1843 р. під час його перебування в Яготині. Поет подарував його князні В. Репніній разом з рукописом поеми «Тризна», про що вона повідомила в одному з листів до Шарля Ейнора в січні 1844 р. Цей автопортрет послужив і основою композиції штемпеля першого дня до випуску блоку (23.02.2007).

Один з автопортретів Т. Шевченка (папір, олівець) створений ним в кінці серпня 1845 р. в с. Потоки Канівського повіту, де він гостював у В. В. Тарнавського. Тут 28 серпня він з Н. В. Тарнавською хрестив дитину у місцевого диякона. На звороті портрета власноручно написав, що рисунок виконаний ним самим «в дзеркало» і подарований кумі Н. В. Тарнавській. Вперше цей автопортрет відтворено Петром Андрусівим на конверті Товариства українських філателістів у Філадельфії 1964 р. у зв'язку, як свідчить напис англійською мовою, зі 150-річчям народження Тараса Шевченка, «українського поета і борця за незалежність України і свободу всього людства». Цей автопортрет з глибинно-проникливим поглядом, зверненим до глядача, відтворений також на немаркованому конверті Укрпошти 1999 р. і пам'ятковому штемпелі до «150-років перебування Т. Шевченка на Тернопільщині» (Почаїв, 27.10.1996).

1845 р. Т. Шевченко створив «Автопортрет зі свічкою». Місцезнаходження його до сьогодні невідоме. 1860 р. він виконав з цього портрета офорт (папір, акватинта), який відтворено на немаркованому конверті («Дивосвіт», 1995, тир. 1000). На звороті конверта – текст «Заповіту» українською, англійською та німецькою мовами. Конверт слугував для пам'яткового погашення з нагоди 150-річчя перебування Поета в Переяславі-Хмельницькому (06.01.1996).

Із автопортретів періоду заслання на купоні поштового блоку 2009 р. – автопортрет 1849 – 1850 рр. На поштовому блоці 2010 р. відтворено рисунок олівцем 23.06. – 12.1847 р. На околиці солдатського кашкета – «З.Р.», третя рота 5-го лінійного батальйону, у складі якої Т. Шевченко служив рядовим в Орській фортеці. А.І. Лизогуб у листі до Т. Шевченка від 8 січня 1848 р., ознайомившись з цим рисунком, написав, що «...тяжко на вас дивисься».

Автопортрет (сепія), створений в Оренбурзі (29 листопада 1849 р.), бачимо на поштовому блоці 2011 р.

На поштовому блоці 2010 р. – автопортрет – фрагмент малюнка (семія) «Байгуші» (1853). Байгуші – бідні казахські діти, які жебракували. Восени 1853 р. Т. Шевченко надіслав малюнок Бр. Залеському (польському другу) з проханням виготовити фотокопії, одну з яких він має намір подарувати дружині місцевого офіцера А. Усковій.

1860 р. датується відомий автопортрет (папір, офорт), виконаний Т. Шевченком на підставі фотографії 1858 – 1860 рр. – «Автопортрет у світлому костюмі», відтворений на конверті 1964 р. Оповіті журбою очі висвітлюють гіркоту, перенесені страждання недавніх років заслання.

Традиційно популярним серед населення, шанувателів особистості Шевченка є його «Автопортрет у шапці і кожусі» (папір, офорт, 1860 р.), виконаний за фотографією Деньєра 1858 р. Знайомі Шевченка вважали його таким, що найближче відповідає особі Поета. Зображено його на двох поштових марках 1964 р.

Створював цей автопортрет Т. Шевченко будучи вже хворим. Оборотна сторона оригіналу автопортрета ніби поділена на дві частини. На одній з них Поет почав поезію «Чи не покинуть нам, небого» і поставив дату «14 февраля». І справді, через рік довелося рушати «В далеку дорогу // Над Летою бездонною та каламутною...»

Серед портретів Т. Шевченка, виконаних художниками і відтворених філателістичними випусками, це портрети, створені І. М. Крамським (1871 р.) і І. Ю. Рєпіним (1888 р.). Вважають, що І. М. Крамської створив портрет на підставі фотографії (того ж Деньєра?). А може взяв за основу автопортрет Шевченка 1860 р.? Нелегко розібратися, що було першоосновою портретів Поета в шапці і кожусі на численних конвертах, на поштових марках (УНР, 1920 р.; У.С.Р.Р. — «Допомога голодуючим», 1923 р.; Чехословаччина, 1989 р.). Тільки на одній марці СРСР (1961 р.) вказано на авторство І. М. Крамського.

І. Ю. Рєпін створив портрет Т. Шевченка на замовлення Наукового товариства ім. Шевченка. Основою послужила фотографія поета 1860 р. Портрет відтворено на поштових марках (1939 р., 1957 р.) і конвертах (1983 р., 1988 р., 1989 р.) СРСР, на конверті України до 125-річчя НТШ 1998 р. (фото 9). На полях аркуша марки з цим же портретом, випущеної в Болгарії 1961 р., помилково вказано: «100 години от рождението на Тарас Шевченко. 1861 – 1961 год.».

Рєпінський портрет Т. Шевченка використано у спільному випуску поштової марки з Грузією (поруч з портретом А. Церетелі) 2001 р.

Автопортрет Т. Шевченка 1860 р. поруч з портретом М. Некрасова бачимо в інтер'єрі кімнати на картині І. Рєпіна 1884 р. «Не чекали» (марка 1969-го, поштова листівка 1956 р.).

Репродукції портретів Т. Шевченка, виконаних І. Крамським, І. Рєпіним – на численних конвертах, непоштових марках української діаспори, у візерунках пам'яткових штемпелів

української діаспори 60-80 рр. ХХ ст.

На конверті 1963 р. – оригінальний портрет Поета, виконаний художником В. Куткіним, на конверті 2004 р. – портрет Т. Шевченка художниці Олени Журавель.

На купонах аркушів 2 поштових марок України 2013 р. представлено портрети Т. Шевченка художників «Натхненних Кобзарем», як зазначено на маргінесі аркуша. На жаль, ці портрети є фрагментами малярських творів і тому вони сприймалися би адекватно в цілісному представленні, а не у масштабі фрагменту. Це стосується фрагменту картини «Незгасима свіча» художника О. Івахненка та фрагменту

ілюстрації художника М. Стороженка до поезії Т. Шевченка «Чи не покинуть нам, небого...». Купон з цим портретом – на полях аркуша марок з репродукцією ілюстрації цього ж художника до поеми «Гайдамаки», на якій «Над легіонами полків у аурі молитви витають Залізняк і Гонта, а поміж ними і Поет. «Бла-

гослови, Батьку», – кажуть. І благословив Поет, благословило небо». Процитовано фрагмент підпису художника – автора картини М. Стороженка у виданні «Кобзаря» (2010 р.) з його ілюстраціями і його ж глибокими коментарями та поясненнями до кожного вірша, до кожної поеми. Лице поета «між Залізняком і Гонтою» нагадує автопортрет 1840 р., коли творилася поема «Гайдамаки» (1839–1841 рр.).

Філателія підтверджує надання імені Т. Шевченка численним науковим, культурним, навчальним закладам. Календарні поштові штемпелі свідчать про шевченківські найменування багатьох населених пунктів.

Вперше Тарас Шевченко був вшанований присвоєнням його імені Літературному товариству у Львові (1873 р.), яке від 1892 р. має статус Наукового товариства ім. Шевченка. Це засвідчують пам'яткові штемпелі до 120-річчя (Львів, 11 грудня 1993 р.) та поштовий конверт до 125-річчя (1998 р.) його створення. До 100-річчя НТШ 30 квітня 1973 р. відбулося «Проголошення трьох катедр українських студій у Гарварді», що відзначено в США випуском непоштового конверта і відповідним штемпелем.

Значна кількість філателістичного матеріалу присвячена об'єктам, які носять ім'я Т. Шевченка. Серед них чільне місце належить Національному театру опери і балету (м. Київ) і Національному університету (м. Київ).

Перша марка із зображенням будівлі театру вийшла у 1954 р. в серії «300-летие воссоединения Украины с Россией». 2000-го року побачили його споруду на блоці поруч з трьома марками із зображеннями будівель інших оперних театрів України. Від 1954 до 2005 р. вида-

но 11 конвертів із зображенням будівлі. Серед них 1967 р. – до 100-річчя театру, 1989-го – з листівкою, на якій зображено фрагмент інтер'єру, 2005-го – з портретом К. Данькевича у візерунку оригінальної марки. Відомо 6 поштових листівок (1974–1991 рр.).

Будівля Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка вперше зображена на одній із марок вище згаданої серії 1954 р. В українському написі на марці допущено помилку: замість «ім. Т. Г. Шевченка» значиться «ім. Т. Г. Шевченко». Зображено споруду університету на марці поштового блоку до 165-річчя його заснування (1834–1999 рр.). Крім цього, бачимо будівлю університету на конвертах, виданих до 125-річчя (1959 р.), 175-річчя (2009 р.), ще на 4-х конвертах 60–80-их рр. та поштових листівках 1978 і 1987 рр. Відзначення ювілейних дат супроводжувалось пам'ятковими штемпелями. На полях поштового блоку та немаркованому конверті 1994 р. – портрет автора проекту будівлі університету В. І. Беретті.

Працюючи в Києві в Археографічній комісії, 1846 р. Шевченко подав прохання, щоб його прийняли викладачем малювання Університету Св. Володимира. Через арешт у справі Кирило-Мефодіївського братства працювати в університеті йому не довелося.

Крім Київського університету, філателія називає й інші навчальні заклади імені Т. Г. Шевченка: Луганський педагогічний інститут (конверт 1963 р.), який на конверті 1974 р. іменується Ворошиловградським. 75-річчя його відзначено немаркованим конвертом і пам'ятковим штемпелем (Луганськ-55, 1 жовтня 1998 р.).

Чернігівському педагогічному інституту ім. Т. Г. Шевченка присвячено конверти 1963 р., 1966 р. (50-річчя), 1986 р. (70-річчя).

Конверт 1976 р. нагадав, що в Ужгороді ім'я Т. Г. Шевченка носить середня школа № 1. Конвертом 1985 р. відзначено 60-річчя Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка (м. Київ).

Крім Національного театру опери і балету в Києві, ім'я Шевченка носять Волинський обласний музично-драматичний театр (конверт 1983 р., 2003 р.; листівка 1984 р.); Дніпропетровський музично-драматичний театр (конверт 1963 р., 1982 р., 2002 р.; листівка 1989 р.); Драматичний театр в Ізмаїлі (конверт 1960 р.); Росій-

ський музично-драматичний театр в Кривому Розі (конверт 1977 р.); Музично-драматичний театр в Тернополі (конверт 1964 р., 1970 р., 1980 р.), який видно і в глибині «Бульвару ім. Карла Маркса» на листівці 1983 р.; у Харкові – «Державний Ордена Леніна академічний український драматичний театр» (конверт 1962 р.), Український драматичний театр (конверт 1976 р.); у Черкасах – Обласний музично-драматичний театр (конв. 1979 р., 1980 р., 1991 р.); у Чернігові – Обласний музично-драматичний театр (конверт 1974 р., 1977 р.).

Заслужено ім'я Т. Шевченка носить Національна премія України, якою уже 50 років щорічно нагороджуються за видатні творчі досягнення діячі української культури. Про це нагадав конверт Пошти України 2011 р.

Ім'я Т. Шевченка було присвоєно пасажирському теплоходові (конверт 1991 р., листівки 1975 р., 1976 р., 1989 р.). З 1981 р. на теплоході було задіяно поштовий календарний штемпель. Цей теплохід був спущений на воду у квітні 1966 р. зі штапелів судноверфі м. Вісмар (тоді НДР). Десятипалубний лайнер був одним із найбільших у пасажирському флоті СРСР того часу і здійснював навколосвітні круїзи. На пароплаві була «Каюта Кобзаря» – невеликий музей з бібліотекою, репродукціями мистецьких творів Поета.

Поштові календарні штемпелі засвідчують, що в Україні налічується близько 140 населених пунктів, назви яких пов'язані з ім'ям Поета. Варіанти цих назв різні: Шевченкове (найчастіше), Шевченко, Шевченківка, Шевченка, Шевченківське, Шевченки, Тараса Шевченка, Тарасо-Шевченківська, Тарасов-Шевченкове, Шевченків Гай, Шевченкове-Кут, Шевченкове Перше, Шевченкове Друге. Музею Корсунь-Шевченківської битви присвячено 5 конвертів (1968 – 1985 рр.). Музей розташований у колишньому палаці князів Лопухиних; в якому Т. Шевченко побував у червні 1859 р.

Найбільше (10 і більше) населених пунктів з Шевченківським найменуванням в областях Донецькій, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Полтавській, Харківській. Лише по одному населеному пункту – в Автономній республіці Крим, а також у Луганській, Тернопільській, Черкаській областях і ні одного – в областях Волинській, Закарпатській, Львівській, Рівненській, Чернівецькій.

Близько 80-ти населених пунктів України мають назви, споріднені з ім'ям «Тарас»: Тарасівка (найчастіше), Тарасів, Тарасівщина, Тарасівці, Тарасове, Тарасенки. Тільки краєзнавці можуть визначити, наскільки ці назви сіл пов'язані з ім'ям Тараса Шевченка. Мають відношення до Шевченка два населених пункти Дніпропетровської області з назвою Тарасо-Григорівка.

Поза Україною свого часу було близько десяти населених пунктів, які носили назву «Шевченко». Місто Шевченко в Казахській РСР за період 1974–1987 рр. згадано на 12-ти конвертах та одній листівці. У 90-их рр. місту Шевченко повернено попередню назву – Актау, що в пресі пояснювалося не зневагою до імені Шевченка, а прагненням зберегти національні традиції. Тим паче, що на відстані 130 км збереглася назва Форт-Шевченко (колишній Форт-Олександрійський).

На конверті 1988 р. – краєвид міста «Шевченко. На Каспійському морі». Конверт цього року представляє «Паромну переправу Баку-Шевченко-Баку».

В Україні чи не в кожному місті є вулиця, яка носить назву Т. Шевченка. У філателії згадана тільки вулиця з такою назвою у Кіровограді (конверт 1967 р.), а також проспект у Львові (конверт 1963 р., листівка 1980 р.). Щодо Київського бульвару Т. Шевченка, то він згаданий на листівці із зображенням пам'ятника Леніну (1968 р.). На одному із конвертів Канади зображено бульвар ім. Т. Шевченка в м. Ляссаль (Квебек).

В Одесі ім'я Т. Г. Шевченка носить «Парк культури і відпочинку», в якому «Пам'ятник невідомому матросу» (конверт 1972 р., листівка 1969 р.). На листівці 1967 р. – «Водний каскад у парку ім. Т. Г. Шевченка» в Харкові.

Ім'я Т. Шевченка носив Педагогічний інститут у Душанбе (конверт 1967 р.). Філателістичний матеріал (СРСР, Грузія), присвячений Кавказові, нагадує, що серед гір є пік ім. Т. Г. Шевченка висотою 4200 м. У дні відзначення 150-річчя з дня народження Поета група дніпропетровських альпіністів разом з групами російських і кабардино-балкарських встановили на ньому бронзове погруддя Т. Шевченка.

Про існування літературно-меморіальних музеїв Т. Шевченка повідомляють конверти 1983 р. (с. Шевченкове на Черкащині), 1987 р.,

2003 р. (Київ). У приміщенні останнього, яке належало І. Житницькому, Т. Шевченко, прибувши до Києва, оселився у 1845 р. Державний музей Т. Г. Шевченка в Києві відкрито 24 квітня 1949 р. Про 50-річчя цієї події нагадав конверт 1999 р.

Будівлю «Канівського ордена Дружби народів музею-заповідника Т. Г. Шевченка» бачимо на конвертах 1967, 1975, 1976, 1979, 1987, 2003 рр. і на одному без дати випуску. Про 50-річчя його відкриття нагадують надрук на конверті 1987 р., про 60-річчя – пам'ятковий штемпель (Канів, 18 червня 1999 р.) на ювілейному немаркованому конверті. У 80-их рр. ХХ ст. в розпорядженні Канівського музею був пам'ятковий календарний штемпель – «Музей-заповідник Т.Г. Шевченко», у 90-х роках – «Шевченківський національний заповідник (у візерунку штемпеля – фасад будівлі музею і пам'ятник на могилі Поета), після 2000 р. – штемпелі з текстами: «Музей Тараса Шевченка» (2 варіанти), «Шевченківський Національний заповідник». У 60-их рр. ХХ ст. був задіяний штемпель (чорного і червоного кольору) з текстом «Могила Шевченко. Укр. ССР. Черкас. обл. ССРСР».

Поблизу від Канівського музею розташований готель «Тарасова гора» (конверт 1968 р., 1981 р.; листівка 1970 р.).

Перший музей Т. Шевченка «Тарасова світлиця» у вигляді селянської хати з ганком, під стріхою, збудованою 1884 р. поблизу його могили (немаркований конверт 2009 р.).

У 1997 р. (17 – 24 травня) у Черкасах відбулася філателістична виставка під назвою «Шевченків край» (конверт, пам'ятковий штемпель). У Дрогобичі 1989 р. (17 лютого – 14 березня) відбулася «Благодійна філвиставка, присвячена 175-річчю від дня народження Тараса Шевченка», відзначена клубним штемпелем.

Філателістична шевченкіана багата ще й численними конвертами, поштовими марками, пам'ятковими штемпелями до ювілейних дат народження, смерті, перепоховання Поета, до ювілейних дат видань «Кобзаря», написання «Заповіту».

На деяких конвертах, переважно клубних випусків, процитовано слова про Тараса Шевченка, під якими кожен українець підпишеться і які з глибокою вірою й переконанням підтримає. На конверті львівських філателістів до 180-річчя від дня народження Поета написано: «Поклін

Тобі, народних нужд співаче, // Від мільйонів, для котрих Ти жив...» (І. Франко); на конверті Українсько-Канадського Архіву-Музею Альберти (1992 р.) слова Б. Лепкого: «Благословенна хай буде година // і тая хата, і село, // що Україні принесло // Найбільшого з великих Сина».

Lyubomyr Pyrih

TARAS SHEVCHENKO'S GLORY IN THE MIRROR OF PHILATELY

The ways of commemoration of the memory about Taras Shevchenko by the means of philately (stamps, envelopes, art work memos, calendar postal coins) depicting T. Shevchenko's self-portraits as well as the portraits of the poet created by various artists; museums, educational establishments, settlements and towns which are named after the Great Ukrainian Poet and Painter is represented in the article.

Key words: self-portrait, name, portrait, philately, Shevchenko.